

UOT 159.9.072.59

ŞAĞIRDLƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ YENİ TEKNOLOGİYALARIN ROLU

MİRZƏYEVA ŞƏHLA İBRAHİM qızı

Bakı Dövlət Universiteti, müəllim

e-mail: sevashah@mail.ru

Açar sözlər: yeni pedaqoji texnologiyalar, sinektika, əqli hücum, müəllim, inkişaf

İllərin sorağında hafizə laylası ilə uyumuş məktəbin üfiqləri təfəkkür və təxəyyül şüaları ilə bəzəndi. Şagirdə, müəllimə, təhsilə, məktəbə əsrin köklü paradigmaları ilə yeni münasibət formalaşdı. Beləliklə, Azərbaycanda yeni pedaqoji təfəkkür təşəkkül tapdı. Yeni pedaqoji təfəkkür çağdaş psixologiya və pedaqogikanın uğurlarına arxalanır, yeni (müasir) pedaqoji texnologiyalara xüsusi əhəmiyyət verir. Qeyd edək ki, “müasir dərslər” haqqında təsəvvürlərin formalaşması yeni pedaqoji təfəkkürün bərqərar olmasında həlledici əhəmiyyətə malik olmuşdur. Onun başlıca ölçüləri də öz əksini ilk növbədə müasir dərslər konsepsiyasında tapır.

Bu baxımdan fəal təlim metodları sırasında sinektikanın rolu və əhəmiyyəti böyükdür. Bu metod müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətində geniş yer tutmamışdır və bu baxımdan onların məlumatları azdır. Amma bu metodun müəyyən elementlərindən pedaqoji prosesdə istifadə edilir. Sinektika interaktiv təlim metodlarından "Beyin həmləsi" nin inkişaf etmiş formasıdır.

"Sinektika" yunan sözü olub müxtəlif elementlərin birləşməsi, cəmləşməsi deməkdir. Sinektika klassik əqli hücumun, yəni nizamlanmış kollektiv müzakirənin nəticəsində əldə edilmiş nəticələrin alınma texnikasının formaca dəyişilmiş variantıdır. Sinektik prosesdə mənimsəmə, yaxud da müəyyən problemin öyrənilməsi və ya müzakirəsi zamanı: məlumun naməlumə çevrilməsi və naməlumun məlumə çevrilməsi prosesi baş verir. Məlumun naməlumə çevrilməsinin operativ və qeyri-operativ mexanizmləri müəyyənləşdirilir. Qeyri-operativ mexanizmlərə intuisiya, oyun, məsələyə aidiyyəti olmayanın istifadəsi kimi abstraksiyalar daxildir. Operativ mexanizmlərə düzgün (bilavasitə) şəxsi, simvolik və fantastik analogiyalar hər bir insanın dərki səviyyəsində istifadə etdiyi psixoloji vasitələr daxildir. Bu metod 1953-cü ildə Amerika psixoloqu A.Osborn tərəfindən irəli sürülmüşdür. Metodu tətbiq etməkdə məqsəd təhsil alanın təfəkkürünü inkişaf etdirmək, problemə yaradıcı yanaşmaqdır.

"Beyin həmləsi" və ya "Əqli hücum" metodunun həyata keçirilməsi prosesinin alqorotmi aşağıdakı kimidir.

1. Müəllim həll olunmalı problemi elan edir.
2. Aparıcı (ideyaların generatoru) müəyyən edilir.
3. Təlimat verilir ki, şagirdlər öz ideyalarını bildirsinlər. Bu ideyalar düzgün, yanlış, məntiqə uyğun olmaya bilər. Lakin heç bir fikir tənqid olunmamalıdır.
4. Bütün qrup problemin həllinə yönəldilir.
5. Bütün fikir və təkliflər generator tərəfindən qeyd olunur.
6. Bütün fikirlər təhlil edilir. Bu zaman meyarlar da müəyyənləşdirilə bilər. Bu iş üçün 10-15 dəqiqə vaxt sərf olunur.
7. Aparıcı ideyalar bir daha yekunlaşdırılır. Təhlilə başlanılır, mübahisə gedir. Sərbəst müzakirə aparılır.
8. Bu mərhələ kiçik qruplarla da aparıla bilər. Şagirdlər qrup və yardımçı qruplara bölünür.

Təlim prosesində beyin həmləsindən istifadə etdikdə aşağıdakı şərtlərə əməl olunmalıdır. İlk növbədə beyin həmləsi “generator” tərəfindən aparılmalıdır. Vaxta riayət edilməlidir. Beyin həmləsi zamanı tənqid qəti qadağandır. Hər kəs öz fikrini sərbəst ifadə edə bilər, onun fikri tənqid

olunmamalı, ona hörmətlə yanaşılmalıdır. Həmlədə iştirak edənlər arasında müsbət münasibət qurulmalıdır. Sonrakı mərhələdə ideyaların ekspertizası aparılır. Bu zaman bütün ideyalar nəzərdən keçirilir. Bu metodda əsasən iş forması böyük və kiçik qruplarla iş şəklində aparılır. Vaxt 10-15 dəqiqə nəzərdə tutulur. Bu metodun tətbiqində bir sıra problemlər yarana bilər. Məs: vaxt 10-15 dəqiqə nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, uzana bilər. Şagirdlər mövzu ilə bağlı az məlumatla malik ola bilər.

Sinektika metodu prosesində şagirdlərdə məntiqi təfəkkür, yaradıcı təxəyyül sürətlə inkişaf edir, mənimsəmə prosesini qüvvətlənir və öyrənilən bilik uzun müddət unudulmur. Bu metodun alqoritmi aşağıdakı kimidir:

1. Problemin qoyuluşu
2. Problemin təhlili və məlumatla yaxınlaşma
3. Problemin dərk edilməsi
4. Problemi həll etmək üçün müxtəlif fikirlər və analogiyaların tətbiqi
5. Problemlə bağlı yeni ideyalar və analogiyalar
6. Yeni ideyanın meydana gəlməsi
7. Yeni ideyanın inkişafı və konkretləşdirilməsi [6,5].

Sinektika metodundan istifadədə məqsəd cisim və proseslərin təkmilləşdirilməsi prosesində şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsidir. Başqa sözlə desək, mücərrəd təfəkkürün inkişafıdır. Bu da bildiyimiz kimi, idrakın ən yüksək pillələrindən biridir.

İndiki dövrdə vətənimiz üçün elə vətəndaşlar yetişdirmək lazımdır ki, onlar yaradıcı şəkildə düşünməyi bacarsınlar. Yaradıcılığa mümkün qədər tez öyrənmək və alışmaq lazımdır. Əks təqdirdə o qabiliyyət itə bilər. Sinektika məhz yaradıcı təxəyyülün inkişafına kömək edir. İnsanın yaradıcı fəallığı bütün aydınlığı ilə onun yaradıcı təxəyyülündə təzahür edir. Bəs təxəyyül nədir? Təxəyyül keçmiş qavrayış materiallarının yenidən işlənməsi əsasında yeni surətlərin yaradılmasından ibarət olan idrak prosesidir. Məktəblilərin təlim fəaliyyətində təxəyyülün xüsusi rolu vardır. Şagirdlərin idrak fəaliyyəti, xüsusilə təfəkkür və hisslərin qarşılıqlı əlaqəsi təxəyyülün inkişaf səviyyəsindən asılıdır [4, 175].

Sinektika oxşar olmayan predmetlərin bir-biri ilə hansısa formada- fiziki, psixoloji və ya simvolik cəhətdən bağlılığına əsaslanan sistemli kreativ düşüncədir.

Bütün bunlar Qordonu qrupda düşüncə ideyasına gətirdi. Bu metod beyində assosiativ əlaqə, analogiyalara əsaslanır ki, bu da yuxarıda deyildiyi kimi, yaradıcılıq qabiliyyətlərini stimullaşdırır. Bu metodda analogiyanın dörd növündən istifadə olunur: birbaşa, simvolik, fantastik, fərdi.

Birbaşa analogiyada obyekt başqa sahədən olan oxşar predmetlə hansısa xassəsinə görə müqayisə edilir.

1. Formasına görə analogiya -məsələn, barmaq-karandaş
2. Strukturuna görə analogiya- cansız təbiət qışda-qar-duz
3. Funksiyasına görə-velosiped-quş
4. Rənginə görə-günəş-zəncirotu
5. Müxtəlif vəziyyətlərə görə analogiya-dolu avtobus-şkafdakı əşyalarvə s.

Fantastik analogiya isə psixoloji ətaləti götürməkdə daha optimaldır. O, ədəbiyyat dərslərində, xüsusilə də yuxarı siniflərdə gözəl effekt verir. Belə ki, böyük məktəb yaş dövründə şagirdlərin idrak fəaliyyətində bərpəedici təxəyyül surətlərinin tamlığı və dəqiqliyi cəhətdən mühüm xüsusiyyətlər meydana çıxır. Onlar digər sinif şagirdlərindən fərqli olaraq təklif olunan mətn əsasında daha çox təxəyyül surəti yaradırlar. Şagirdlər fantaziyalarından istifadə edib, əsərlərə əlavə epizodlar artırabilir. Bu metod məntiqi və obrazlı təfəkkürün inkişafına səbəb olur. İdrakın bir pilləsindən digərinə doğru inkişafını şərtləndirir. Müasir təhsil konsepsiyasında təxəyyülün inkişafı və tərbiyəsi koqnitiv inkişafın önəmli problemi kimi dəyərləndirilir. Qeyd edək ki, obyektiv aləmin, onun cisim və hadisələrinin insan beynində inkişafından ibarət olan idrak prosesi-dərketmə

çox mürəkkəb, dialektik bir prosesdir. İdrakın bir-birini tamamlayan pillələri onun canlı setretmədən mücərrəd təfəkkürə doğru inkişafı həmin fəallığın müxanizmini, əsasını təşkil edir [4].

Elmi yeniliyi: Məqalədə yeni təlim texnologiyalarına uyğun olaraq “Beyin həmləsi” və “Əqli hücum” metodları ilə təlimin daha da səmərəli olması fikirləri irəli sürülür.

Tətbiqi əhəmiyyət: Məqalədə təklif olunan metod və ali məktəblərdə dərs prosesində istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı: Maarif, 1989, 752 s.
2. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Əsrin meqameylləri: psixopedaqoji problemlər. Bakı: ADP-nun nəşriyyatı, 2008, 245 s.
3. Qədirov Ə.Ə., Məmmədov İ.N. Yaş psixologiyası. Bakı: Maarif, 1986, 352 s.
4. Veysova Z. Fəal/ interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı: Unisef, 2007, s.13.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОВЫШЕНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Мирзоева Ш.И.

Ключевые слова: *новые педагогические технологии, синектика, мозговой штурм, преподаватель, развитие*

Статья посвящена рассмотрению проблемы развития творческой личности, так как, по мнению психологов, творчеству можно и нужно учиться как можно раньше, в противном случае оно может угаснуть. Синектика – методика исследования, основанная на социально-психологической мотивации коллективной интеллектуальной деятельности, предложенная У. Дж. Гордоном.

SUMMARY

THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN IMPROVING OF THE STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY

Mirzayeva Sh.I.

Kew words: *new educational technology, synectics, brainstorming, teacher, development*

Synectics – a technique of study, based on social and psychological motivation of the collective intellectual activity proposed by WJ. Gordon. It is the development and improvement of the method of brainstorming. At present, our country needs people who can make unconventional decisions, who can think creatively. The article considers the problem, especially since according to psychologists creativity is not a natural quality of mind, creativity can be and should be learned as early as possible, otherwise it may fade away.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	13.12.2015
	Son variant	28.01.2016